

ОСМИСЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПОЛІТИЧНОЇ ВОЛІ» В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

Досліджуються різноманітні підходи до осмислення політичної волі як соціально-політичного феномену в історії української політичної думки.

Ключові слова: політична воля, українська політична думка, свобода, політична еліта, народ.

Політична воля – ключовий елемент трансформації політичного середовища, ініціювання якісних структурних змін, інтенсифікації необхідної модернізації соціально-політичних інститутів та основа для прийняття дієвих рішень суб'єктами політичного процесу в умовах реформування політичної системи, налагодження владно-суспільних комунікацій чи вирішення можливих протиріч за інтенсифікації ідейного плюралізму. Без політичної волі будь-яка конструктивна реформаторська програма вдосконалення соціально-політичного розвитку здатна лишитися на рівні перманентних очікувань та індивідуальних інтенцій, не перейшовши до стадії практичної імплементації.

Надзвичайно важливого значення набуває використання політичної волі українською політичною елітою в умовах неминучості здійснення рішучих кроків на шляху розбудови української державності. Проте, подекуди політична воля відзначається надмірною «суб'єктивізацією», що властиво антидемократичним політичним режимам, коли воля окремих привілейованих акторів превалює над прагненнями соціальних груп. Звідси постає питання раціоналізації політичної волі та ефективності отриманих від її потенціалу політичних дивідендів. Потребує нагального вирішення зазначене питання й у процесі новітніх соціально-політичних зрушень в Україні. Одним з алгоритмів у цьому контексті виступає детальне вивчення історичного досвіду використання політичної волі у процесах державного моделювання.

Відтак мета зазначеного дослідження полягає у визначенні особливостей застосування політичної волі в історії української політичної думки. Зважаючи на широкі теоретичні рамки концепту «політична воля», досягненню поставленої мети підпорядковане розв'язання наступних завдань: визначення змісту досліджуваного поняття у підходах вітчизняних науковців та встановлення особливостей інтерпретації практичних проявів політичної волі в українській науковій традиції.

Питання щодо місця політичної волі у політичному житті суспільства позиціонувало серед пріоритетних напрямків становлення української політичної думки. Проте, подекуди політична воля розглядається не як окремий предмет наукових досліджень, а сприймається в контексті реалізації інших політичних процесів, таких як здійснення народовладдя та ініціювання державного моделювання. У зазначеному аспекті політичну волю знаходимо у сфері наукових напрацювань М. Костомарова, М. Драгоманова, В. Липинського, Д. Донцова та інших мислителів. Серед сучасних дослідників зазначеного соціально-політичного явища в його практичних проявах варто візначити доробок О. Кучабського, М. Лесечко, А. Чемериса, В. Юрчишина, В. Горбатенка та інших.

Для поглибленого осмислення функціональних можливостей політичної волі необхідно визначити різноманітні напрямки застосування даного концепту в поясненні тих чи інших політичних явищ. Якщо на початкових етапах розвитку української політичної думки головний акцент робився на вивченні закономірностей улаштування політичної системи, то в рамках зародження національної політико-правової ідеології – під час проникнення західних ідей Реформації. Зокрема, С. Оріховський вбачає важливий зміст людської волі у державотворчих процесах. Мислитель пояснює становлення держави через залежну від соціальних потреб волю індивіда та прагнення до суспільного буття [1]. У даному значенні політична воля виступає «громадським прагненням» до колективної єдності та спільного

досягнення визначених цілей. Через призму державного моделювання воля інтерпретується автором як інструмент, наданий народом гідному державцю для реалізації політичного курсу і задоволення суспільних благ: «Держава є об'єднанням багатьох домів, поселень, міст, повітів, земель, вільних людей, які одному, родом найславнішому, волею найяснішому, справедливістю найпохвальнішому і мужністю найславнішому зверхникові, обраному вільним голосом вільних людей, для спільного добра добровільно піддані» [1, с.240]. З огляду на зазначене твердження, політичну волю можна інтерпретувати як здатність суб'єкта, наділеного владними повноваженнями, ухвалювати конструктивні управлінські рішення. «Воля найяснішого» – спроможність суверена до ініціювання якісних змін та реалізації громадських інтересів, а народ у цьому випадку делегує свої повноваження привілейованому управлінцю для реалізації державної політики.

Характерною рисою української літератури XIX століття було дослідження філософського підтексту поняття «волі» та патріотичні звернення до народу, щоб спонукати його до активних дій та вираження власної волі. Зокрема, Тарас Шевченко неодноразово у своїй творчості звертається до концепту «волі», визначаючи її як свободу громади та можливість для особистісного самовизначення. У творах українського мислителя відсутня цілісна політична концепція, проте не можна оминати увагою ціннісно-духовний потенціал, закладений у змісті його текстів. Саме «волю» покладено в основу національної ідеї, яку підносить автор, розширюючи її до соціального феномену, який детермінує становлення незалежної нації.

Особливу увагу процесу осмислення політичної волі приділяє також Леся Українка. Усвідомлюючи важливість провідної верстви нації у формуванні державної політики, вона вбачає необхідність формування національної еліти, яка в свою чергу займатиметься реалізацією громадської волі: «країною свідомою і готовою прийняти ті завдання, які їй поставить політична воля» [6, с.214]. Окрім того, автор вибудовує політико-правову концепцію у якій відводить важливе місце волі, наділяючи її властивостями втілення громадських прав: „Природне право реалізується через свободу волі. Воля ж – це право кожної людини робити все, що їй заманеться, аби тільки не заподіювати шкоди іншим людям. Свої природні права, серед яких головними є право на життя і свобода, людина повинна обороняти всякими засобами, і навіть «збройною рукою». Люди, які не розуміють чужих прав, не вміють поважати чужої волі, дбають лише про свої права, а чужими нехтують, – злочинці. Проти них, на охорону прав людини, мають стати закон, право і суд. Політична та економічна воля (свобода) зв'язані між собою, залежать одна від одної, їх реалізація залежить від державного ладу, а позаяк у різних країнах він різний, то люди не скрізь мають однакові права, однакову політичну волю» [6].

Зазначене є свідченням того, що в українській політичній думці політична воля перетинається з правовими основами, виступаючи середовищем реалізації громадських прав і свобод отриманих від народження та сформованих під час інтеграції у політичну спільноту з чітко визначеною системою правових координат.

Термін «воля» використовує у своїх наукових концепціях український дослідник М. Костомаров. У своїй праці „Две русские народности” автор звертається до питання осмислення вольового аспекту у визначенні суспільної самосвідомості українського і російського народів. Дослідник відзначає, що у характері української нації превалює особиста воля, на відміну від російського, де домінує всезагальність. Соціальна консолідація та встановлення внутрішніх зв'язків українців відбувається завдяки взаємній згоді і може бути порушена за наявності громадської волі. Російському суспільству на той час було притаманне злиття волі господаря та підлеглого, що призвело до підміни індивідуальної волі окремого громадянина нижчих прошарків волею привілейованої соціальної еліти [8]. В рамках зазначеної концепції воля може розглядатись не тільки як середовище формування власних інтересів та світогляду, але й як індикатор моделювання громадського улаштування. Вільне вираження власних поглядів та громадська взаємодія на основі паритетності та взаємного самовираження з пошуком спільного консенсусу – є політичною волею

демократичного суспільства. В той же час жорстка централізація центрів генерування політичних ініціатив, позиціонування волі еліти понад громадські інтереси з наступною підміною суспільної волі бажаннями управлінських верств – є політична воля авторитарної системи.

Звертається до концепту „воля” у формуванні власних наукових концепцій й український дослідник М. Драгоманов. В більшій мірі автор розцінює зазначене явище як свободу до прийняття рішень й здійснення самостійних вчинків. Мислитель використовує дане поняття для формування ефективного соціально-політичного устрою: « ... щоб спілки людські, великі й малі, складались з вільних людей, котрі по волі посходились для спільної праці й помочі у власні товариства, – це й єсть та ціль, до котрої добиваються люди і котра зовсім не подібна до теперішніх держав, своїх, чи чужих, виборчих чи не виборчих. Ціль та зветься безначальство: своя воля кожному й вільне громадянство й товариство людей і товариств» [2, с.296].

Таким чином, воля може бути інтерпретована як здатність суспільства до участі у політичному житті громади та право на індивідуальне самовизначення й ініціювання громадських змін. Водночас автор ставить обережно до поняття необмеженої народної волі, що може виникнути у зазначеному контексті. На думку автора, «народна воля» – майже протилежне «політичній свободі» поняття та на практиці є нічим іншим як превалюванням волі більшості. При цьому абсолютизація політичної волі та цілковите домінування частини громадських інтенцій може призвести до формування диктаторських режимів у межах окремої політичної системи [3, с.157-160].

На основі вчення М. Драгоманова в українській політичній думці політична воля сприймається не тільки у позитивному контексті реалізації суспільних ініціатив, але й у небезпечному вимірі тотального превалювання інтересів більшості над інтересами меншості в рамках демократичної моделі суспільного улаштування. Якщо не будуть функціонувати механізми регламентації суспільної взаємодії у форматі «більшість-меншість», політична воля може перетворитися з інструменту ініціювання громадського самовизначення в інститут нав'язування суб'єктивних інтересів. Саме тому політична воля може продукувати й негативне значення.

Характерною особливістю української політичної думки є перманентний заклик до громадської консолідації навколо конструктивних ідей державного будівництва та спонукання української громади до активної діяльності. Квінтесенцією таких звернень до суспільно-політичної свідомості громади через наукову площину є виокремлення активної громадської позиції як основи державного моделювання та формування єдиної нації, спроможної відповідати численним викликам сучасності.

Теоретичним обґрунтуванням практичних прагнень української спільноти слугує праця В. Липинського «Листи до братів хліборобів», однією з ключових тез якої є переконання у залежності прогресу української державності від ініціативи громадянського суспільства: «Ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її собі не збудуємо, і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути» [4]. Зазначене твердження чітко апелює до активізації діяльності громади як основи формування ефективного суспільно-політичного устрою. Виключно ініціативність громади спроможна забезпечити досягнення належного результату від модернізації, що теоретично знаходиться в системі координат суспільної свідомості, в умовній схемі «намір - воля - дія – результат». Таким чином, політична воля виступає детермінантою якісних політичних зрушень.

Значна увага поняттю воля приділяється прихильниками української націоналістичної думки. Зокрема, Д. Донцов визначає його як головну чесноту людини, що має перевагу навіть над інтелектом. Хоча український дослідник сприймає волю через призму психологічно-емоційного забарвлення, розцінюючи її практичні прояви у вигляді самолюбства, прагнення, бажання, ненависті чи любові, воля в його націоналістичній теорії виступає ключовим креативним індикатором людської поведінки, який зумовлює формування громадського політичного світогляду [5]. Націоналізм Донцова можна

сприймати через призму боротьби протиріч, де «воля до життя і влади» протиставляється «інтелектуальному прагматизму», романтичний ірраціоналізм – раціональному знанню, а фанатична віра у власні переконання – консервативним началам загальносуспільного сприйняття. Воля акселерує процес формування громадської політичної свідомості та спонукає людину до здійснення ідеологічно детермінованих політичних вчинків, неоднозначність яких виправдовується ідеалістичним спрямуванням та національними інтересами. Основою концепції «інтегрального націоналізму» Д. Донцова виступає вольовий принцип, який виражається у фанатичному прагненні до боротьби. Саме тому українському націоналізму притаманна дещо романтична, до певної міри ірраціональна, інтерпретація політичної волі як емоційного поштовху людини до креативних дій та сміливих вчинків.

Український філософ Г. Сковорода також приділяє важливе місце поняттю «воля» у своїх наукових дослідженнях. Проте, характерною особливістю розуміння автором зазначеного явища виступає його ототожнення зі свободою. «Вольність» постає у вченні мислителя незамінною цінністю та основою формування національного самовизначення [8]. Філософ утворює тенденцію, за якою в українській науковій традиції концепт «воля» має досить широке змістове наповнення та поліваріативний діапазон конструктивних значень, одним з яких виступає «свобода» та «здатність до самостійних дій».

Варто відзначити, що в процесі еволюції української філософсько-політичної думки інтерпретації концепту волі мали досить глибоке значення, яке полягало не тільки у розумінні досліджуваного суспільного феномену як рушійної сили політичних зрушень, але й синонімічному співставленні волі з „свободою” та „незалежністю формування політичної нації”. Зазначена тенденція була зумовлена як історичними передумовами та контекстуальним виміром, так і особливостями тогочасних уявлень про зміст представленої соціально-політичної категорії.

У сучасній українській політичній думці, разом з деталізацією теоретичного вивчення практичного виміру політичного процесу, більш акцентованого значення набуває концепт «політична воля». У більшій мірі, він позбавляється власного духовно-філософського підтексту, що об'єднував «волю» з поняттями «свобода» та «незалежність» й повністю переносить його у площину політичного моделювання та державного будівництва. Політична воля починає вивчатись не тільки на рівні ідеалістичного виміру громадської самосвідомості, але й при розгляді більш матеріальних процесів формування політичної системи. Зокрема, український дослідник О. Кучабський розглядає роль політичної волі як соціального механізму удосконалення адміністративно-територіального устрою України. Автор вважає: «Соціальний чинник відіграє головну роль у перебігу трансформаційних процесів кожного суспільства. Тому, правомірно стверджувати, що становлення адміністративно-територіальної організації в Україні визначається, насамперед, соціальними механізмами. В умовах трансформації адміністративно-територіальних структур важливо враховувати цілу низку чинників соціального спрямування, серед яких чільне місце належить політичній волі до здійснення реформ» [7]. Політична воля виступає основним елементом ініціювання політичного реформування та рушійною силою на шляху політичних зрушень. Водночас автор відзначає важливість інших факторів, які посилюють значення політичної волі: «Політична воля є необхідним чинником успішної реалізації адміністративно-територіальної реформи. На нашу думку, серед чинників соціального спрямування, крім політичної волі, доцільно ґрунтовно проаналізувати такі, як суспільна підтримка, обізнаність експертів та наявність провайдера реформ. Це дасть змогу комплексно дослідити весь соціальний механізм удосконалення адміністративно-територіального устрою України та виявити реальний рівень готовності вітчизняного суспільства до кардинальних змін у цій сфері» [7].

Отож, політична воля - незамінний компонент ініціювання політичної модернізації та реалізації політичного реформування. В ланці суспільної організації, яка складається з громадських інтенцій, генераторів політичної ідеї та політиків, здатних до імплементації розробленого трансформаційного проекту, воля виконує важливу роль – інтенсифікації

взаємопов'язаних процесів – та забезпечує втілення конструктивних рішень на стадіях суспільного ініціювання, експертного моделювання та практичної реалізації різних програм. Застосування політичної волі на зазначених рівнях політичного процесу дозволяє забезпечити впровадження ефективних реформ та здійснити фундаменталізацію політичного рішення.

Досліджуючи значний науковий доробок представників української філософсько-політичної думки, можна дійти висновків про багатовимірність поняття «політична воля» в теоретичних рамках осмислення соціально-політичного буття. Тривалий період формування української політичної свідомості та різноманітні об'єктивні й суб'єктивні чинники, які перманентно здійснювали свій вплив на зазначений процес, зумовили становлення різних інтерпретацій представленого терміну. Якщо на початкових етапах розвитку української наукової думки для більшості підходів був притаманний яскраво виражений філософсько-ціннісний підхід, що полягає у змістовому співставленні волі зі свободою й незалежністю у прийнятті рішень, то з більшою інтеграцією політики у громадське життя концепт «воля» еволюціонував у політичну площину, набувши відповідних значень. «Політична воля» починає розглядатися як детермінанта генерування політичних змін та основа для ініціювання якісних політичних зрушень у державотворчих процесах.

Важливе місце у реалізації політичної волі в українській науковій традиції відведене народові. У низці концепцій, волелюбність громади та практичні аспекти її прояву виступає індикатором консолідації демократичного політичного режиму й визначення рівня залучення суспільства до прийняття політичних рішень. При цьому політична воля народу повинна співпадати з готовністю до здійснення відповідних кроків з метою модернізації політичного виміру суспільного буття. Таким чином, політична воля має функціонувати не тільки на рівні громадських ініціатив, але й на рівні її політичного впровадження управлінськими елітами країни. Послідовне застосування політичної волі безумовно призведе до появи якісних зрушень та трансформації конструктивних ідей у реальні дії. Належний перехід політичної волі з виміру загальних декларацій в систему зваженого моделювання політичного курсу може забезпечити ефективну модернізацію, а свобода громадянського суспільства самостійно виражати власні політичні інтереси стане основою формування демократичного політичного режиму. Зазначене твердження об'єднує різноманітні підходи представників української наукової думки.

Отже, політична воля є незамінною чеснотою народу та ключовим елементом, який відрізняє демократичне громадянське суспільство з чітко побудованою структурою міжособистісної кореляції від соціуму з низькими показниками громадської участі у політичному житті та мінімальним залученням до прийняття політичних рішень і вироблення політичного курсу країни. Часте застосування терміну «свобода» в українській політичній думці відображає демократичну природу українського народу та акцентує увагу на важливості формування громадянського політичного світогляду як основи для державного процвітання.

Використана література:

1. Українські гуманісти епохи Відродження. Антологія. У 2 ч. Ч.1 / Інститут філософії НАН України; Відп. ред. В.М. Нічик . – Київ : Наукова думка: Ликей, 1995. – 431 с.
2. Гермайзе О. М. Драгоманов в українській історіографії / О. Гермайзе // Філософська і соціологічна думка. – 1991. – № 9. – С. 102–130.
3. Андрусак Т. Шлях до свободи (Михайло Драгоманов про права людини). – Львів: Світ, 1998. – С.121–188.
4. Липинський В. Листи до братів-хліборобів / В'ячеслав Липинський; [редактор Ярослав Пеленський]. – К.: Філадельфія, 1995. – 471 с.
5. Донцов Д. Націоналізм. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dar-svoboda.org/wp-content/uploads/2013/04/Dmytro-Doncov.-Nacionalizm.pdf>
6. Українка Л. Зібрання творів у 12 томах (1975-1978)/Леся Українка; - К., Наукова

думка, 1978. – Т.8. – С. 324.

7. Кучабський О. Політична воля як складова соціального механізму удосконалення адміністративно-територіального устрою України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.lvivacademy.com/visnik5/fail/+Kuchab.pdf>

8. Профессор Николай Костомаров: «Две русские народности». 1861 год. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://ehorussia.com/new/node/9830>

Смирнова В. А. Осмысление понятия «политической воли» в истории украинской политической мысли

Исследуются различные подходы к осмыслению политической воли как социально-политического феномена в истории украинской политической мысли.

Ключевые слова: политическая воля, украинская политическая мысль, свобода, политическая элита, народ.

Smirnova V. Acknowledgement of political will in the history of Ukrainian political thought.

This article deals with different approaches to acknowledgement of political will as a socio-political phenomenon in Ukrainian scientific tradition.

Keywords: political will, Ukrainian political thought, freedom, political elite, nation.

УДК 352.07(09)

Бровко О. В.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ІСТОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

У статті розглянуті історичні етапи розвитку місцевого самоврядування та теоретичні положення, що розкривають сутність місцевого самоврядування, які з'являлись з часів середньовіччя до середини XIX століття набули концептуального оформлення у межах основних наукових концепцій, які по різному тлумачать сутність цього інституту та особливості його взаємовідносин з державою. Досліджено характеристики основних концепцій місцевого самоврядування. Особлива увага приділяється громадівського, державницького та концепції дихотомічної природи місцевого самоврядування. Розкрито погляди сучасних науковців на соціальну природу місцевого самоврядування.

Ключові слова: міське самоврядування, держава, суспільство, демократія, територіальна громада, децентралізація, публічна влада, громадівська теорія, державницька теорія, дихотомічна природа місцевого самоврядування, адміністративно – територіальна реформа.

Актуальність дослідження проблематики місцевого самоврядування зумовлена тривалим процесом становлення даного інституту в сучасному українському суспільстві, його відповідальністю за демократичні перетворення в країні, а також потребами політичної та адміністративної модернізації. Необхідність та спрямованість реформ місцевого самоврядування важко пояснити та обґрунтувати без розуміння теоретичних основ даного феномену.

Мета статті – проаналізувати сутність місцевого самоврядування з позиції його основних концепцій.

Відповідно до мети роботи були поставлені наступні **задачі**:

- 1) Розглянути історичні етапи розвитку місцевого самоврядування.
- 2) Дослідити становлення та розвиток основних концепцій місцевого самоврядування.
- 3) Проаналізувати сучасні наукові дослідження щодо природи місцевого самоврядування.